Лекція 6. Авторитарне лідерство в XXI столітті

1. Типології авторитарних лідерів у сучасному світі.
2. Персоналізація влади в авторитарних режимах.
3. Культ особи та пропагандистські технології.
4. Економічні основи авторитарного лідерства.
5. Зовнішньополітичні стратегії авторитарних лідерів.
6. Механізми збереження влади та придушення опозиції.

1. Типології авторитарних лідерів у сучасному світі

Поняття політичного режиму є ключовим для формування уявлень про спосіб функціонування державної влади, що зумовило формування різних підходів до класифікації політичних режимів. *Найпоширенішою класифікацією у науковому світі є поділ режимів на демократичні та недемократичні.* ***У межах недемократичних режимів виокремлено авторитаризм, автократію, тоталітаризм.***

Аналізуючи авторитарні політичні режими, Х. Лінц виділив такі типи:

1

Військово-бюрократичний режим

2

Режим корпоративного авторитаризму

3

ежим дототалітарного авторитаризму

4

Режим постколоніального авторитаризму

5

Режим расової квазідемократії

6

Посттоталітаризм

Військово-бюрократичний режим характеризується залученням до управління державою цивільних спеціалістів, значною відкритістю політичної системи. За такого типу авторитарного режиму відсутня єдина ідеологія, а представниками уряду є військова еліта та бюрократія. Підґрунтям для створення та функціонування такого уряду є партія. Існування інших партій можливе, проте за умови, що вони не є опозицією до правлячої партії.

Прикладами таких режимів є Перу, Чилі, Аргентина, Бразилія.

Генерал Піночет - кривавий диктатор, кат і зрадник, стверджують одні. Головнокомандувачем збройних сил Чилі його призначив законно обраний президент-марксист Сальвадор Альєнде на початку 1973 року. Генерал присягався, що армія залишиться поза політикою й ніколи не виступить проти конституції. А через кілька місяців він очолив військовий путч і президента Альєнде було вбито, а прибічників марксистського уряду арештовували і ув'язнювали без суду. Піночет заборонив у Чилі всі політичні партії, а навіть за офіційними даними за 17 років його правління було вбито 3 тисячі політичних опонентів, а правозахисні організації оцінюють кількість жертв його режиму в 10 тисяч.

Водночас Піночет - людина, що витягла країну з прірви, лідер, який зробив для розвитку економіки й підвищення життєвого рівня народу більше, ніж будь-який інший президент в історії Чилі. На початку сімдесятих Чилі мала реальний шанс стати другою Кубою. Економіку і без того не найбагатішої країни було дощенту зруйновано намаганнями соціалістів і комуністів замінити ринкову систему "найсправедливішим в історії суспільним ладом" - соціалізмом. За роки правління Піночета, який послідовно запроваджував у Чилі ліберально-ринкові моделі так званої "чиказької школи", країна зробила вражаючий ривок у своєму економічному поступі й стала однією з найрозвинутіших країн Південної Америки.

Режим корпоративного авторитаризму. Цей режим встановлюється в плюралістичних суспільствах з невисоким рівнем політичної участі громадян. Він спирається на систему корпоративного представництва та єдину проурядову партію.

У XXI столітті термін «корпоративний авторитаризм» часто використовують для опису держав, де політична еліта сама перетворилася на закриту бізнес-корпорацію, або повністю підпорядкувала собі великі приватні компанії.

Португалія часів Антоніу ді Салазара (Режим «Нова держава», 1933–1974), Іспанія часів Франсиско Франко (Франкізм, 1939–1975)

Франсіско Франко правив Іспанією 36 років. Він став диктатором майже випадково, лавірував між фашистами і Заходом, стратив сотні тисяч противників *— але його так і не скинули*

Франсіско Франко на параді в Мадриді на честь перемоги у громадянській війні, ліворуч його спадкоємець — принц Хуан Карлос де Бурбон, 5 червня 1969 року.

10 ЗАКОНІВ ТИРАНІЇ: Антоніу ді Салазар із Португалії

ПРАВИЛО 1. НАПОЛЕГЛИВО ПОПРОСИ НЕОБМЕЖЕНУ ВЛАДУ

ПРАВИЛО 2. ВСТАНОВИ ФІНАНСОВУ ДИКТАТУРУ

ПРАВИЛО 3. ПІДЛАШТУЙ ОСНОВНИЙ ЗАКОН ПІД СЕБЕ

ПРАВИЛО 4. ТРИМАЙ ПАРТІЇ У ВУЗДІ

ПРАВИЛО 5. ВИГАДАЙ СВІЙ ESTADO NOVO

ПРАВИЛО 6. НАРОД НЕ ПОВИНЕН БУТИ ГРАМОТНИМ

ПРАВИЛО 7. СТВОРИ ОСОБИСТУ ТАЄМНУ ПОЛІЦІЮ

ПРАВИЛО 8. ЗБЕРІГАЙ НЕЙТРАЛІТЕТ У ВІЙНІ

ПРАВИЛО 9. ІМПЕРІЯ ЗА БУДЬ-ЯКУ ЦІНУ

ПРАВИЛО 10. БУДЬ НЕПРИМІТНИМ

Режим дототалітарного авторитаризму є переходом до тоталітарної системи і встановлюється після радикального повалення демократії. Цей тип режиму характеризується однією масовою партією, яка має єдину ідеологію і спирається на згуртованість мас. Цей тип режиму ми не можемо характеризувати як тоталітарний, оскільки правлячій партії протистоять армія, інтелігенція та релігійні установи.

Як приклад дототалітарного авторитаризму можна розглянути Німеччину в перші місяці після приходу Адольфа Гітлера до влади у 1933 році.

Режим постколоніального авторитаризму виникає в колишніх колоніях та державах з надзвичайно низьким рівнем соціально-економічного розвитку, відсутністю підготованих кадрів політичної еліти, низькою політичною свідомістю громадян. Як правило, такі режими виникають на фоні громадянських та міжетнічних конфліктів та можуть утвердитись за наявності харизматичного лідера.

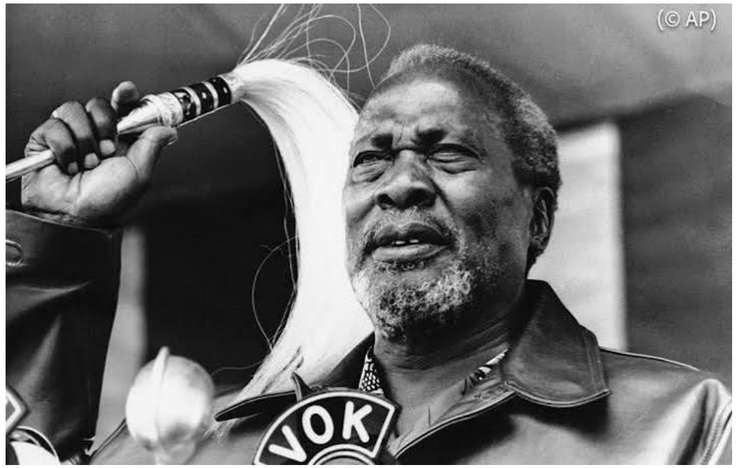
Як приклад дототалітарного авторитаризму можна розглянути Німеччину в перші місяці після приходу Адольфа Гітлера до влади у 1933 році.

Гана — Кваме Нкрума, 1957–1966 роки

Гвінея — Ахмед Секу Туре, 1958–1984 роки

Кенія — Джомо Кеніата, 1963–1978 роки

Режим расової квазідемократії. Такий режим може утвердитись, якщо в політичному житті суспільства важливу роль відіграє певна расова або етнічна меншість.

Прикладом може слугувати режим ПАР під час апартеїду.

Південна Африка, 1948–1994 роки — режим апартеїду

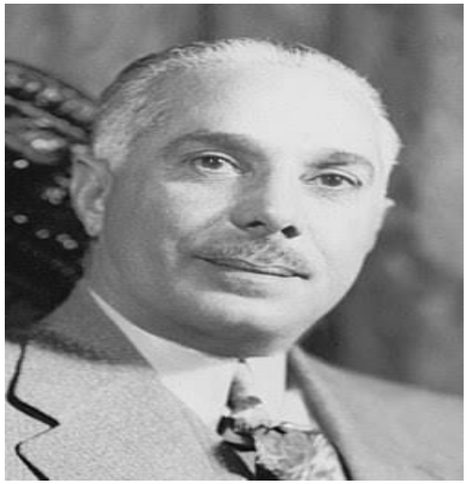

Родезія, 1965–1979 роки — територія сучасного Зімбабве

Посттоталітаризм. До режиму посттоталітаризму дослідник відносить радянський лад після смерті Сталіна. Посттоталітарні режими зазвичай встановлюються після смерті тоталітарного харизматичного лідера. Одночасно послаблюється контроль з боку держави. Місце диктатора займає більш ліберальний керівник або група осіб, які здійснюють колективне управління. При такому режимі швидко зростає бюрократизація та корупція.

Султанізм (султаністський режим). Такий режим, на думку Х. Лінца, є крайньою формою патріархального спадково-родового панування. Основними ознаками султаністських режимів є відсутність ідеології, плюралізму; влада належить «султану».

Прикладами сучасних султаністських режимів є: правління Дювальє в Гаїті, Трухільо – в Домініканській Республіці, Бокасса – в Центрально-Африканській Республіці

Домініканська Республіка — Рафаель Трухільйо, 1930–1961 роки

Гаїті — Франсуа Дювальє, 1957–1971 роки, та Жан-Клод Дювальє, 1971–1986 роки

Філіппіни — Фердинанд Маркос, особливо після 1972 року й до 1986 року

МОДЕЛІ АВТОРИТАРНОГО ЛІДЕРСТВА

Джерела влади, способи легітимації та політичні стратегії

Персоналістські

Влада зосереджена в руках лідера; інституції підпорядковані йому.

Володимир Путін — Росія
Олександр Лукашенко — Білорусь

Електоральні

Вибори зберігаються, але конкуренція відбувається в нерівних умовах.

Реджеп Ердоган — Туреччина
Угорщина за Віктора Орбана

Монархічні модернізатори

Економічні реформи поєднуються з концентрацією політичної влади.

Мохаммед бін Салман
Саудівська Аравія

Військові

Опора на армію, силові структури та військову ієрархію.

Мін Аун Хлаїнг — М'янма
Абдель Фаттах ас-Сісі — Єгипет

Династичні

Передача влади в родині та культ правлячої династії.

Кім Чен Ин — Північна Корея
Башар аль-Асад — Сирія, 2000–2024

Партійно-технократичні

Партійний контроль і легітимація через результати управління.

Китай: КПК та персоналізація влади Сі
Сингапур за Лі Куан Ю

ОКРЕМІ ПОНЯТТЯ

Популістські тенденції

Популізм може поєднуватися з тиском на демократичні інституції.

Трамп, 2017–2021; Болсонару, 2019–2022

Популізм сам по собі не означає автократію.

ОКРЕМІ ПОНЯТТЯ

Гібридність режиму

Виборні інституції співіснують із недемократичними практиками.

Це характеристика політичної системи. Вона не визначає автоматично тип лідера.

Категорії можуть поєднуватися. Наведено історичні та сучасні приклади.

Класична тріада авторитаризму: Хто утримує владу?

Військові режими

Базова інституція: Хунта / Офіцерський корпус.

Середня тривалість: 8.5 років.

Вразливість: Внутрішні розколи в армії; схильність повертатися до казарм у разі кризи.

Однопартійні режими

Базова інституція: Партійний апарат / Політбюро.

Середня тривалість: 22 роки.

Вразливість: Стійкі до криз, але вразливі до економічної стагнації та втрати ідеологічної монополії.

Персоналістські режими

Базова інституція: Мережа лояльності диктатора / Родина.

Середня тривалість: 15 років.

Вразливість: «Криза престолонаступництв» — високий ризик колапсу режиму після смерті лідера.

2. Персоналізація влади в авторитарних режимах

Персоналізація влади є центральною характеристикою багатьох сучасних авторитарних режимів. На відміну від інституціоналізованих автократій, де влада належить партії, військовій хунті чи монархічній династії, персоналістські режими концентрують владу навколо однієї особи. Лідер стоїть над інституціями, які існують лише для обслуговування його влади.

Персоналізація влади в авторитарних режимах — це процес, за якого політичні рішення, кадрові призначення, розподіл ресурсів і застосування примусу дедалі більше залежать від особистої волі керівника. Парламент, уряд, партія та силові структури можуть продовжувати існувати, однак поступово втрачають здатність самостійно впливати на політику й обмежувати правителя. Особисті інтереси лідера дедалі сильніше визначають діяльність державного апарату.

1

Перший механізм — установлення контролю над кадровими призначеннями.

2

Другий механізм — особисте підпорядкування силового апарату.

3

Третій механізм — формування матеріальної залежності еліт.

4

Четвертий механізм — пристосування політичних правил до збереження особистої влади.

3. Культ особи та пропагандистські технології

Культ особи залишається одним із найважливіших інструментів авторитарного лідерства в двадцять першому столітті. На відміну від класичних тоталітарних режимів минулого, сучасні автократи використовують більш витончені, технологічно просунуті методи створення та підтримки культу особи, поєднуючи традиційну пропаганду з цифровими технологіями, маніпуляціями в соціальних мережах та контролем інформаційного простору.

Культ особи в авторитарному режимі — це систематичне звеличення керівника, якому приписують виняткові здібності, історичну місію та незамінність. Його образ стає постійною складовою інформаційного простору, освіти, культури й державних ритуалів. Політичні досягнення персоніфікуються: розвиток економіки, військові перемоги або соціальні зміни подаються передусім як заслуга правителя. Критика керівника водночас може трактуватися як неповага до держави або загроза суспільному порядку.

Політична функція культу особи полягає у зміцненні персоналізованої влади. Він допомагає представляти керівника як головне джерело стабільності та створює вимогу публічно демонструвати відданість. Особливо важливе спостереження є у дослідженні Сирії за Хафеза аль-Асада: *люди могли скептично ставитися до офіційного вихваляння президента, але поводитися так, ніби вірили в нього. Участь у ритуалах підтверджувала покору, визначала межі дозволеної поведінки й ускладнювала взаємне розпізнавання незгодних. Отже, видима одностайність не обов'язково означає щиру підтримку.*

Однією з базових технологій є міфологізація біографії керівника.

Інша технологія — монополізація інформаційного порядку денного.

Повторення та багатоканальність забезпечують постійну присутність потрібного повідомлення.

Освіта й масові ритуали забезпечують тривале відтворення культу.

Образ ворога допомагає пов’язувати лояльність до керівника з відчуттям безпеки.

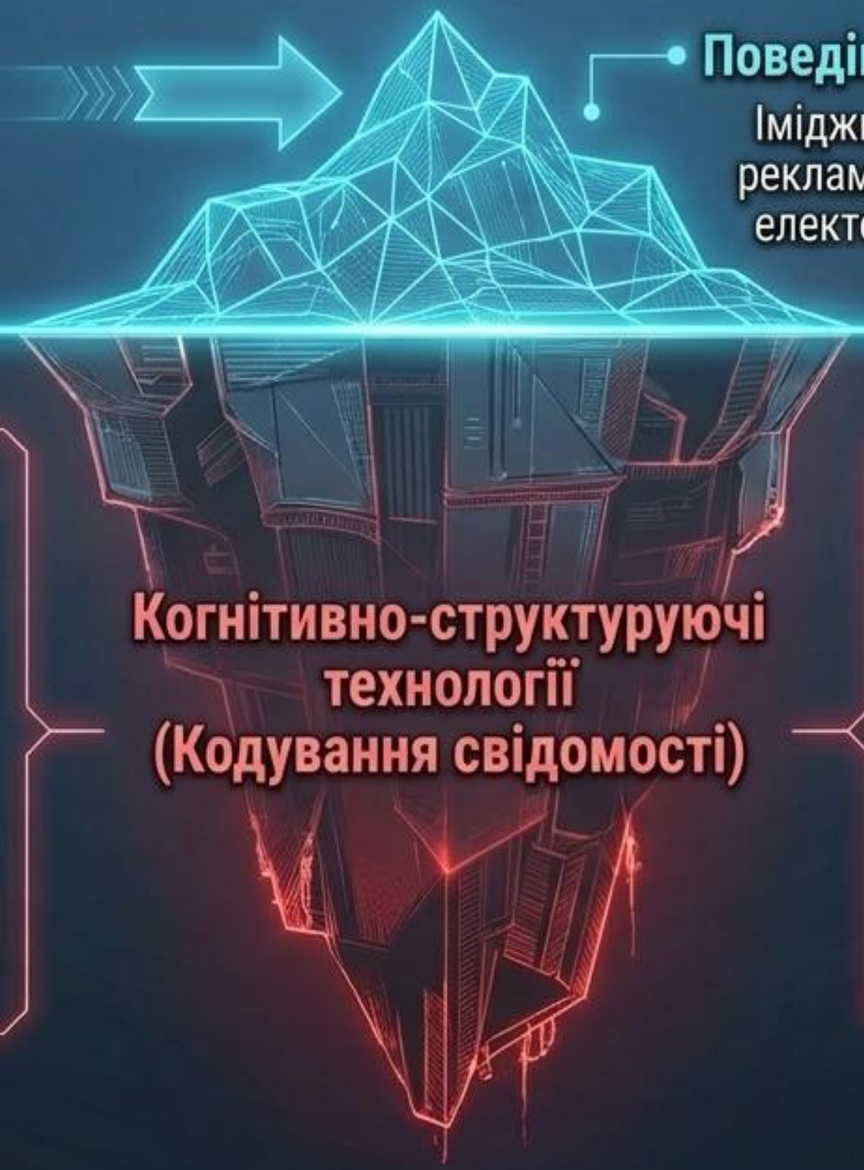
Інформаційне перевантаження може використовуватися для створення плутанини.

У цифровому середовищі застосовується імітація незалежної громадської підтримки.

Володимир Чередниченко цілком може претендувати на роль головного творця Януковичіани. У 2013 році у видавництві «Фоліо» з’явилася його чергова книга, присвячена Віктору Федеровичу, котра називається невигадливо «Віктор Янукович».

Технології конструювання реальності: Глибинна пропаганда

Поведінкові технології (Прямий вплив)

Іміджмейкінг, прямий маніпулятивний PR, рекламні кампанії. Мета — ситуативна зміна електоральної чи суспільної поведінки.

Поверхня

Когнітивно-структуруючі технології (Кодування свідомості)

- Фреймінг та Праймінг: Встановлення жорстких рамок сприйняття подій.

- Дуалізація світу: Примітивізація реальності до бінарного виміру: добро-зло, свої-вороги.

- Символізація: Створення субститутів реальності, де політик стає символом порятунку нації.

- Політичний моккінг: Створення хибних цілей для каналізації суспільного гніву.

КУЛЬТ ОСОБИ

Як створюється образ незамінного лідера

Міфологізація

Лідерові приписують виняткові здібності та історичну місію.

Контроль інформації

Цензура й підконтрольні медіа обмежують альтернативні погляди.

Привласнення заслуг

Досягнення країни подають як особисту заслугу правителя.

Постійне звеличення

Портрети, гасла й символи заповнюють публічний простір.

Ритуали лояльності

Масові заходи створюють видимість загальної підтримки.

Образ ворога

Критику лідера представляють як загрозу державі.

НАСЛІДКИ: | **Послаблення критики • залежність інституцій • посилення особистої влади**

Публічна демонстрація лояльності не завжди означає щиру підтримку.

4. Економічні основи авторитарного лідерства

Економічні основи авторитарного лідерства охоплюють джерела доходів, способи розподілу ресурсів і систему матеріальних залежностей, які допомагають правителю утримувати владу. Контроль над бюджетом, стратегічними підприємствами, банками та державними замовленнями дає змогу винагороджувати прихильників, обмежувати можливості опонентів і фінансувати апарат примусу. При цьому авторитарні режими можуть існувати в різних економічних умовах: спиратися на експорт сировини, державний сектор, приватне підприємництво або поєднання цих складників.

Одним із головних механізмів є **матеріальне забезпечення правлячої коаліції** — групи осіб та організацій, від підтримки яких залежить збереження керівника при владі. До неї можуть належати військове командування, керівники спецслужб, партійна верхівка, впливові чиновники та підприємці.

Теорія селекторату пояснює: коли політичне виживання лідера залежить від вузького кола прихильників, він має сильні стимули надавати їм вибіркові вигоди — посади, привілеї та доступ до прибуткових ресурсів.

*На цій основі формуються **патронаж і клієнтелізм**. Патронаж передбачає розподіл посад та інших переваг за політичну відданість. Клієнтелізм означає обмін конкретних матеріальних благ або послуг на підтримку.*

Важливе значення має **зрощення політичної влади та бізнесу**. Підприємства, пов’язані з правителем, можуть отримувати пільгові кредити, державні замовлення або захист від конкурентів.

Авторитарне лідерство також може спиратися на **легітимність результативності** — підтримку, яку влада здобуває завдяки економічним досягненням.

Окремою економічною основою виступають **нафтогазові доходи та модель держави-рантьє**. Держава отримує значні надходження від використання природних ресурсів і продажу їх на зовнішніх ринках.

Фінансові ресурси забезпечують і **діяльність апарату примусу**. Утримання поліції, спецслужб, військових підрозділів та систем стеження потребує постійного фінансування.

ЕКОНОМІЧНІ ОПОРИ АВТОРИТАРНОЇ ВЛАДИ

Як ресурси перетворюються на політичний вплив

САУДІВСЬКА АРАВІЯ
Нафтова рента

Доходи від нафти фінансують державні проєкти, зайнятість і соціальні виплати.

Ресурси для підтримки влади

ТУНІС ЗА БЕН АЛІ
до 2011 року

Привілеї для наближених

Дозвільні бар'єри захищали бізнес родини правителя від конкурентів.

Політичні зв'язки дають переваги

КИТАЙ
Економічна результативність

Ринкові реформи та інфраструктура сприяли скороченню масової бідності.

Результативність як джерело підтримки

РОСІЯ
Стратегічні держкорпорації

Енергетичні компанії під контролем держави є важелями економічного й політичного впливу.

Контроль над фінансовими потоками

ЄГИПЕТ
Військовий бізнес

Військові структури беруть участь у будівництві та виробництві цивільних товарів.

Матеріальні інтереси силових еліт

БІЛОРУСЬ
Залежність працівників

МОП фіксувала скарги на тиск через непродовження трудових контрактів.

Ризик втрати роботи обмежує незалежність

Політичний ефект залежить від підзвітності та правил розподілу ресурсів.

Історичні та сучасні приклади. Механізми можуть поєднуватися.

5. Зовнішньополітичні стратегії авторитарних лідерів

Зовнішньополітичні стратегії авторитарних лідерів охоплюють способи забезпечення безпеки, розширення міжнародного впливу, отримання економічних ресурсів і зміцнення позицій правлячої групи. Для їх аналізу важливий зв’язок між зовнішньою та внутрішньою політикою: міжнародні домовленості можуть забезпечувати режиму фінансову й військову підтримку, дипломатичні успіхи — підвищувати престиж керівника, а протистояння із зовнішніми противниками — використовуватися для обґрунтування внутрішніх обмежень.

Зовнішня агресія як інструмент внутрішньої консолідації

1. Тестування лояльності

Військові авантюри використовуються для перевірки боєздатності паралельних силових структур та утилізації небезпечних генералів.

2. Легітимація через кризу

Конструювання міфу про екзистенційну зовнішню загрозу виправдовує знищення опозиції та економічну стагнацію.

3. Синдикат автократій

Формування альянсів (РФ, Китай, КНДР, Іран) для обходу міжнародних санкцій та нейтралізації тиску Заходу.

Силовий ревізіонізм

Прагматичні переговори та дипломатичне посередництво

Інформаційний вплив на закордонні аудиторії

Військове стримування та примус

Формування партнерств для взаємної підтримки

Невійськовий тиску

Економічна дипломатія

Використання міжнародних організацій і процедур

Транснаціональні репресії

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА АВТОКРАТІЙ:
ШІСТЬ ПРИКЛАДІВ

Сила, економічні зв'язки, переговори та політичний тиск

РОСІЯ → УКРАЇНА

24 лютого 2022 року

Силовий ревізіонізм

Повномасштабне вторгнення — застосування сили для нав'язування своєї волі.

Агресія та порушення суверенітету

КИТАЙ

Економічна дипломатія

Ініціатива «Один пояс, один шлях»: транспортні коридори та інвестиційні проєкти.

Вплив через економічні зв'язки

САУДІВСЬКА АРАВІЯ – ІРАН

2023 • посередництво Китаю

Прагматичні переговори

Домовленість про відновлення дипломатичних відносин.

Компроміс між суперниками

РОСІЯ – КНДР

червень 2024 року

Партнерство між режимами

Договір про всеосяжне стратегічне партнерство формалізував зближення.

Взаємна політична та безпекова підтримка

БІЛОРУСЬ

2021 рік

Тиск через міграцію

Інституції ЄС засудили використання мігрантів для політичного тиску.

Створення напруження на кордоні

ІНФОРМАЦІЙНІ ОПЕРАЦІЇ

мережа з Росії • 2022 рік

Підроблені медіа

Meta виявила мережу сайтів, що імітували відомі європейські видання.

Прихована спроба впливу на аудиторію

Історичні приклади. Стратегії можуть поєднуватися, а їхня результативність потребує окремої оцінки.

6. Механізми збереження влади та придушення опозиції

Механізми збереження влади та придушення опозиції утворюють систему, у якій примус поєднується з переконанням, матеріальним заохоченням і контролем політичних можливостей.

У дослідженнях авторитарної стійкості виокремлюють три основні опори:

Легітимація — формування визнання влади

Кооптація — залучення впливових осіб і груп до підтримки режиму

Репресії — обмеження та покарання небажаної політичної активності. Співвідношення цих механізмів відрізняється залежно від типу режиму та обставин

МЕХАНІЗМИ

- Обмеження виборчої конкуренції
- Використання правоохоронних і судових процедур для політичного переслідування
- Прямі репресії
- Звуження простору громадянського суспільства
- Контроль інформації
- Цифрове спостереження та контроль
- Кооптація потенційних противників
- Збереження підтримки еліт і силових структур
- Легітимація та деполітизація суспільства

Законодавча гільйотина: Хронологія знищення громадянського суспільства

ДЯКУЮ ЗА УВАГУ!

